

бойков по прогнозированию погоды составляют сложный комплекс, в котором нашли сочетание положительный эмпирические знания и иррациональные методы воздействия на погоду. Поэтому этнографический аспект предусматривает изучение всего комплекса вопросов, представлений о природе и народной метеорологии, всех ее структурных компонентов, их генезиса и развития.

Ключевые слова: народный календарь, обряды, народные знания, метеорология, этнографическая литература, комплексное исследование, прогнозирование погоды, эмпирические знания, иррациональные средства, представления.

On the basis of the ethnographic sources folk calendar boyks considered and justified folk knowledge of meteorology Boyks, their classification. Review of a large number of ethnographic literatures led to the conclusion that there is no comprehensive study of falk knowledge of meteorology Boyks in science. Traditional knowledge of Boyks on weather form the is complex, which found a positive combination of empirical knowledge and irrational means of influencing on the weather. Therefore ethnographic aspect involves studying of all the complex issues and ideas about the nature of folk meteorology, all of its structural components, their genesis and development.

Key words: Falk calendar, rituals, traditional knowledge, meteorology, ethnographic literature, a comprehensive research, weather forecasting, empirical knowledge, irrational mean, submission.

УДК 630*83:674(477.86/87)

Христина АНДРЕЙКІВ

РОЗВИТОК ДЕРЕВООБРОБНИХ ПРОМИСЛІВ НА БОЙКІВЩИНІ В КІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТЬ

У статті подано огляд основних деревообробних промислів на Бойківщині наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. Здійснено детальний опис техніки виробництва бочок, сит, решіт і різного дерев'яного посуду. Значна увага приділяється характеристиці теслярства та столярства, особливостям виготовлення різного типу сільськогосподарського інвентарю, транспорту, предметів хатнього облаштування тощо. Окремим аспектом нашого дослідження виступає специфічна обрядовість, притаманна кожному з промислів.

Ключові слова: видовбування, ложкарство, бондарство, ситарство, решетарство.

Традиційна українська матеріальна культура кінця ХІХ – початку ХХ ст. характеризується широким використанням у бойківському регіоні деревини різних порід: ялини, сосни, ялиці, бука, граба, ясена, дуба, липи, верби та ін. Наявність багатої та різноманітної сировини стимулювала розвиток деревообробних ремесел і промислів, що супроводжувало процес відокремлення від землеробства. Багатовікові надбання народної культури, зокрема промисли, представлені не тільки органічною складовою матеріальної культури, а й невід'ємним чинником для вивчення закономірностей культурно-історичного розвитку нації.

Цінним джерелом для вивчення розвитку ремесел Бойківщини є зібрані польові матеріали, які являють собою спогади старожилів сіл Бойківщини та стосуються щоденного побуту населення краю. Історіографічна база з тематики культурно-матеріальної спадщини бойківського регіону представлена працями вітчизняних дослідників С.Гвоздевич¹, М.Банах², Ю.Г.Гошко³ та ін. Однак окремі її аспекти потребують подальшої наукової розробки. Цим і спричинена актуальність обраної нами проблеми.

Мета статті полягає у висвітленні особливостей розвитку основних деревообробних промислів Бойківщини кінця ХІХ – початку ХХ ст. як складової частини культурно-матеріальної спадщини українського народу.

Інтенсивний розвиток ремесел і народних промислів у карпатських селах був зумовлений низкою причин: наявністю сировини, давніми традиціями, потребою народу у виробках. Позаяк сільське господарство в гірських населених пунктах не могло забезпечити селян про-

дуктами харчування, заняття ремеслами та промислами давало додатковий прибуток сім'ї. У досліджуваний період у карпатських селах розвивалися різні деревообробні промисли, а саме: теслярство, столярство, стельмаство, видовбування, ложкарство, бондарство, ситарство та решетарство⁴.

Користуючись значним лісовим багатством, бойківські майстри здавна споруджували з дерева хати й господарські будівлі, виробляли з нього майже всі сільськогосподарські знаряддя (вила, граблі, ціпи, віялки, частини плугів, борін, кіс і серпів), засоби транспорту (вози, сани), хатне обладнання (столи, стільці, ліжка, ослони, полиці, мисники, лави й скрині), різноманітний посуд (бочки, діжки, миски, корита, ложки), веретена та ін.⁵

Відзначимо, що дерево для будови майстри обробляли самі. Теслярі обтісували сокирами кльоци. Трачі, звичайно удвох, різали їх на бруси й дошки спеціальною довгою пилою, деколи подвійною. Укладали кльоц на два великі козли, прикріплювали скобами – клямрами. Під кльоцом тягнув пилу вниз один трач, а другий, що стояв зверху, тягнув пилу вгору й такими ритмічними рухами пили відбувалося різання. Коли треба було – возили будівельне дерево до тартака в Бурсані до Турі Великої або до Лисович (Львівщина). Теслярі (“теслі”) виготовляли з дерева різні сільськогосподарські вироби, а більш досвідчені будували хати, школи, церкви, каплиці, промислові будинки⁶.

Цікавими формами та художньою обробкою відзначаються столярні вироби. Столярі виготовляли двері та вікна для будинків, меблі – столи, лави, стільці, полиці, мисники, скрині, колиски тощо. Працювали вони на столярному станку (“верстаті”), а основними знаряддями, якими користувалися, були сокири, пилки, долота, рубанки, сверла, вісний ніж. Серед цих виробів особливої уваги заслуговують так звані горбаті скрині, які були поширені переважно в східній частині Бойківщини, у сучасних Долинському та Рожнятівському районах. Вони мають оригінальну форму у вигляді мініатюрного будиночка з двосхилим дахом і цікавий декор. Головним осередком їх виготовлення було селище Перегінськ Рожнятівського району, у якому працювали потомствени майстри-столярі Семен, Лев, Ілько та Федір Максимці й Лев та Ілько Крайли⁷. Дещо відрізнялися скрині з міста Сколе (Львівщина). Вони мали широкі та низькі частини ніжок і тому виглядали масивно, справляли враження важких. Усі вони були прикрашені геометричним орнаментом плоского різьблення. У підгірських районах Бойківщини в кінці XIX ст. побутували дерев'яні, розмальовані скрині з плоским віком. Вони мали форму невеликого паралелепіпеда, довжину 100–110 см, ширину 50–55 см, висоту 40–45 см. Орнаментальні мотиви на бойківських скринях оконтурювалися різьбою, яка відкривала природний колір дерева⁸.

У другій половині XIX ст. з грубої верби або ялиці видовбували на Бойківщині колиски для дітей. Вони мали вигляд невеликого човника, з одним звуженим і другим розширеними боками. У верхніх бокових частинах видовбувались округлі отвори, через які проходили шнури для підвішування колиски до жердки. Така колиска звалася “завісистою”, або “на завісах”. Наприкінці XIX ст. почали збивати колиски з дощок і вішати їх на спеціальні стояки, що мали вигляд стовпців з перекладиною внизу, тому їх називали “колиски на кілю”⁹.

Не менш важливою була праця стельмахів. Найскладнішою роботою для них було виготовлення коліс для воза. Кожне колесо мало точену з твердого дерева головку (“маточину”), у яку вставляли спиці з ободами, а на початку XX ст. на них накладали п'ять “багрів”, на які натягали залізний обруч (“рафу”), що з'єднував їх. Ободи виготовляли з ясена або бука, що мав посередині вирізане на 10 см заглиблення, з круглою колодою дерева в центрі, довкола якого ободи гнули. З букового або яворового дерева виготовляли сани, причому на полози підбирали такий матеріал, щоб попередній кінець був природно загнутий. На початку XX ст. багатші селяни почали прибивати на полози залізне окуття. Для святкових виїздів заможні господарі мали також “виїзний” віз¹⁰.

Досить поширеним способом виготовлення як посуду, так й інших предметів побуту було видовбування звичайним долотом – простим і жолобчастим. Дно посудини виготовляли із сухого дерева, вставляли його у видовбану посудину, найчастіше із сирої породи дерева, бо тоді легко видовбується. При пізнішому висиханні бокові частини зменшують свій об'єм і тим самим сильно затискають дно, яке не зменшувало свого сухого об'єму, бо було виконане із сухого дерева. Технікою видовбування виготовляли кадовби (великі діжки для зберігання зерна), жлук-

то (посуд для зоління білизни), ступи, мірки, черпаки, ночви, корита, човни, пасківники, окремі з яких збереглися в музеях Бойківщини. Найкращим деревом для видовбування вважалася верба, береза, липа, груша. Для виготовлення кадовбів, середину порохнявої колоди спочатку випалювали, а потім видовбували за допомогою ножів і різців¹¹.

Техніка видовбування була основною в ложкарстві – деревообробному промислі, пов'язаному з виготовленням ложок, полонників, черпаків. У кожній сім'ї селяни виготовляли ложки для власного вжитку. Ложки виробляли з ялівцю, липи, явора, бука, осики. Деревину для ложок заготовляли взимку, сушили та розрізали на відповідні бруски. Інструментом для виготовлення ложок, полонників, черпаків була сокира, ніж і спеціальний різець. За допомогою різця виробу надавали потрібної форми. Ложки були овальної чи яйцевидної форми. Для приготування та насипання страв існували великі ложки – варехи, варішки. Ложкарі виготовляли також великі ложки з отворами, якими витягували вареники. Крім цього, ложкарі видовбували полонники для пастухів на полонинах. Полонинський полонник – це велика довбана ложка з довгою вертикальною ручкою, яка використовувалася під час виготовлення овечого сиру – бринзи. Полонник був також і мірою місткості (близько 1 л)¹².

Чималі запаси смереки, лози, ліщини сприяли розвитку лозо- і коренеплетіння. Різноманітність плетених виробів на Бойківщині невелика – це, переважно, різноманітні кошики, дитячі іграшки, намордники для худоби – “каганці”. Кошики найчастіше плели зі смерекового коріння, з лози й ліщини, рідко – з lika. Лозо- та коренеплетіння – заняття літніх людей і хлопчиків-пастухів. Плетені вироби виготовляли перш за все для власного вжитку, рідше – на продаж¹³.

Великого розповсюдження в XIX ст. набув бондарський промисел, хоча він і належить до значно молодших народних промислів. Бондарство – це виготовлення різноманітних місткостей із клепок-дуг: бочок, діжок, коновок, цебриків, барилець, який був досить поширений на Бойківщині¹⁴. Деревину для виробів бондарі заготовляли взимку, висушуючи її протягом року чи півроку. Із висушених полін за допомогою сокири кололи клепки-дуги, обстругували їх рубанком і ножем. Складали певну місткість за допомогою широкого обруча-складача, до якого вкладали першу клепку, підтримуючи її спеціальним пристроєм, що звався тримач¹⁵. Бондарський промисел вимагав вправності й досвіду майстра. Коли були складені всі клепки, їх скріплювали круглими чи плоскими обручами. Залежно від величини місткості, бондарний виріб мав два чи три обручі¹⁶. На початку XX ст. дерев'яні обручі були замінені металевими. Після цього майстер вставляв днище чи два днища (у дводонному посуді). Для розміщення днища підбивали нижній обруч угору, а вставивши дно, зсували обруч на попереднє місце¹⁷.

Тісто для хліба розчиняли в бондарному посуді, що звався загальнослов'янським терміном діжа, діжка. Хлібна діжа мала форму зрізаного конуса. Клепки скріплювали два обручі, а накривали діжу кришкою. З хлібною діжею було пов'язано багато повір'їв та обрядів. Діжа була уособленням багатства сім'ї. Її рідко позичали один одному, вважаючи, що достаток покине (з діжею) дим¹⁸. Багато видів бондарного посуду були призначені для молока та молочних продуктів. Для доїння корів й овець у карпатських селах виготовляли дерев'яні дійниці – скіпці, виготовлені зі смерекових чи букових клепок. Скіпці були круглої конічної форми, ширші вгорі. Одна з виступаючих клепок служила ручкою. Передня частина скіпця була вищою, щоб молоко не виливалося під час перенесення. Клепки скріплювали двома обручами. Місткість скіпців коливалася від 7 до 12 літрів¹⁹.

У селах Рожнятівщини бондарі виготовляли для доїння овець дійницю у вигляді круглої чи еліпсоподібної діжки, ширшої вгорі. Така дійниця мала два вуха з вирізами для пальців. Для зберігання овечого молока в бойківських селах побутовала доїльниця еліпсоподібної форми з наглухо закріпленою кришкою, у якій був отвір. Доїльниця була ширшою внизу, вужчою вгорі, клепки трималися двома обручами. Своєрідністю форми відзначалися коновки. Це був бондарний посуд заввишки від 20 до 40 см у формі зрізаного конуса. Клепки тримали два плоскі обручі. Одна з клепок утворювала ручку. Коновки накривали дерев'яною накривкою²⁰. Для збивання масла виготовляли маснички (маслянки, боденки, збушки). Масничка, зроблена з липи, сливи, ялини або верби, мала форму зрізаного конуса. Вона складалася з трьох частин: дерев'яної бочечки, куди наливали сметану, верхньої частини (навершника, збушка) і довгої палиці з дерев'яним кружком, яким збивали сметану²¹.

Виготовлявся посуд і для алкогольних напоїв. На Бойківщині горілку тримали в берівці (барівка, боденка). Це був різної величини бондарний посуд у формі зрізаного конуса (ширший внизу) з наглухо закріпленою кришкою, у якій був отвір для наливання напою, носик для виливання та ручка-дуга. У жартівливій бойківській пісні згадується барівка:

*Миколаю, я вмираю.
Біжи по горівку,
Та не бери малу фльишку,
Візьми си берівку²².*

Окрему групу становив бондарський посуд для транспортування їжі, а саме: двійнята, трійнята, пасківник, бокла. Для перенесення їжі в поле під час польових робіт, сіножаті були двійнята (близнята, дзвінята). Двійнята – це дві бондарної роботи коновочки, з'єднані в одне ціле: з одного шматка дерева робили дві клепки, які зверху закінчувалися ручкою. Їх накривали покришками, які мали вирізи для ручки²³. Для транспортування та зберігання солоної води-ропи, якою були багаті гори, бондарі виготовляли спеціальні бочки – “запіканки”. У Долинській солеварні 10 бондарів за рік виготовляли 6 500 бочок²⁴.

Єдиним селом на Рожнятівщині й одним з небагатьох в Україні, де існує промисел виготовлення сит і решіт, є Липовиця. Старожил села Ю.М.Сенів згадував, що решетарство було здавна поширене в Липовиці. З переказів відомо, що нижче від села була споруджена фабрика для переробки деревини й виготовлення “лубу”. Крім того, “луб” здавали на фабрику селяни, які мали із цього промислу певний заробіток. Решета не тільки продавали, але й у важкі часи жителі села “ходили за Дністер” і міняли їх на продукти харчування²⁵.

Решета робили діаметром 42–50 см. Для “лубу” (ободу) брали рівну, без єдиного сучка колоду із смереки чи ялиці “сигліс” довжиною 1,5–2 м, яка повинна була бути рівною, щоб добре кололася. Дно решета “зашивали” ликом із ліщини або явора, не використовуючи при цьому жодного цвяха. Цей промисел передавався з покоління в покоління й зберігся до нинішнього часу²⁶.

Про решетарство є багато співанок і коломийок:

*Наші батьки лісоруби,
Решета майструють.
Тепер по всій Україні
Їх люди купують.
Ой матусю ріднесенька,
Де с ми діла дольку.
Виміняла м за решета,
Зелену фасольку.
Ой піду я до майстра,
Майстре – заведію.
Зроби мені густе сито,
Най муки просію.*

Трохи пізніше почали виготовляти сита, для яких використовували рідку та густу сітку²⁷.

Таким чином, на території Бойківщини було багато деревообробних промислів, які займали важливе місце в житті краю. Вироби з дерева виготовляли не тільки для власних потреб, але й на продаж, тому вони були одним із джерел утримання сімей.

1. Гвоздевич С. Матеріальна культура бойків у дослідженнях Володимира Кобільника / С. Гвоздевич // Бойківщина : наук. зб. – Дрогобич, 2007. – Т. 3. – С. 372–374.

2. Банах М. Народні промисли і ремесла Бойківського краю / М. Банах // Бойківщина: минуле та сучасне : зб. наук.-теорет. ст. – Долина, 2007. – С. 98–100.

3. Гошко Ю. Г. Промисли й торгівля в Українських Карпатах XV–XIX ст. / Ю. Г. Гошко. – К., 1991. – 253 с.

4. Гонтар Т. О. Роль дерева в традиційній культурі українців / Т. О. Гонтар // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України. – Львів, 2006. – Вип. 16.4. – С. 39–44.

5. Бойківщина. Історико-етнографічне дослідження / ред. М. Т. Максименко, Н. М. Рожкова. – К. : Наук. думка, 1983. – 303 с.

6. Історія міст і сіл УРСР : у 26 т. Львівська обл. / Ін-т іст. АН УРСР. – К., 1968. – 979 с.
7. Будзан А. Ф. Народні художні промисли Бойківщини / А. Ф. Будзан // Народні художні промисли України. – К., 1979. – С. 7–19.
8. Бойківщина. Історико-етнографічне дослідження / ред. М. Т. Максименко, Н. М. Рожкова. – К. : Наук. думка, 1983. – 303 с.
9. Гонтар Т. О. Роль дерева в традиційній культурі українців / Т. О. Гонтар // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України. – Львів, 2006. – Вип. 16.4. – С. 39–44.
10. Гвоздевич С. Матеріальна культура бойків у дослідженнях Володимира Кобільника / С. Гвоздевич // Бойківщина : наук. зб. – Дрогобич, 2007. – Т. 3. – С. 372–374.
11. Бойківщина. Історико-етнографічне дослідження / ред. М. Т. Максименко, Н. М. Рожкова. – К. : Наук. думка, 1983. – 303 с.
12. Кобільник В. Матеріальна культура села Жукотин Турчанського повіту / В. Кобільник // Літопис Бойківщини. – 2009. – С. 23–59.
13. Гонтар Т. О. Роль дерева в традиційній культурі українців / Т. О. Гонтар // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України. – Львів, 2006. – Вип. 16.4. – С. 39–44.
14. Андрейків В. М. Рожнятівщина з найдавніших часів до початку XX століття / В. М. Андрейків, Х. В. Андрейків. – Рожнятів. 2011. – Ч. I. – 206 с.
15. Історико-культурна спадщина Рожнятівщини як складова частина Бойківщини: минуле та перспективи розвитку [Текст] : зб. наук.-теорет. ст. / голов. ред. В. Андрейків ; Рожнятівська РДА, Рожнятівська райрада, Рожнятівська філ. ВГО “Бойківське етнологічне т-во”. – Рожнятів, 2012. – С. 182.
16. Банах М. Народні промисли і ремесла Бойківського краю / М. Банах // Бойківщина: минуле та сучасне : зб. наук.-теорет. ст. – Долина, 2007. – С. 98–100.
17. Науковий етнографічний архів Інституту історії і політології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ), ф.1 Рукописні матеріали, оп. 6 Етнокультурні та етнополітичні процеси на Бойківщині, спр. 93. Записи від старожилів с. Липовиця Рожнятівського району Івано-Франківської області. Спогади про виготовлення бочок, арк. 5.
18. Там само, спр. 92. Записи від старожилів с. Липовиця Рожнятівського району Івано-Франківської області. Спогади про виготовлення бочок, арк. 4.
19. Кобільник В. Матеріальна культура села Жукотин Турчанського повіту / В. Кобільник // Літопис Бойківщини. – 1936. – С.15–67.
20. Науковий етнографічний архів Інституту історії і політології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ), ф. 1 Рукописні матеріали, оп. 6 Етнокультурні та етнополітичні процеси на Бойківщині, спр. 94. Записи від старожилів с. Липовиця Рожнятівського району Івано-Франківської області. Спогади про виготовлення різного дерев'яного посуду, арк. 3.
21. Кобільник В. Матеріальна культура села Жукотин Турчанського повіту / В. Кобільник // Літопис Бойківщини. – 2009. – С. 23–59.
22. Гошко Ю. Г. Промисли й торгівля в Українських Карпатах XV–XIX ст. / Ю. Г. Гошко. – К., 1991. – 253 с.
23. Науковий етнографічний архів Інституту історії і політології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ), ф.1 Рукописні матеріали, оп. 6 Етнокультурні та етнополітичні процеси на Бойківщині, спр. 93. Записи від старожилів с. Липовиця Рожнятівського району Івано-Франківської області. Спогади про виготовлення бочок, арк. 5.
24. Історико-культурна спадщина Рожнятівщини як складова частина Бойківщини: минуле та перспективи розвитку [Текст] : зб. наук.-теорет. ст. / голов. ред. В. Андрейків ; Рожнятівська РДА, Рожнятівська райрада, Рожнятівська філ. ВГО “Бойківське етнологічне т-во”. – Рожнятів, 2012. – С. 182.
25. Науковий етнографічний архів Інституту історії і політології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ), ф. 1 Рукописні матеріали, оп. 6 Етнокультурні та етнополітичні процеси на Бойківщині, спр. 90. Записи від старожилів с. Липовиця Рожнятівського району Івано-Франківської області. Спогади про виникнення решетарства, арк. 1.
26. Там само, спр. 91. Записи від старожилів с. Липовиця Рожнятівського району Івано-Франківської області. Спогади про виготовлення ситарства та решетарства, арк. 2.
27. Там само, спр. 94. Записи від старожилів с. Липовиця Рожнятівського району Івано-Франківської області. Спогади про виготовлення різного дерев'яного посуду, арк. 3.

В статтє представлен обзор основных деревообрабатывающих промыслов на Бойковщине в конце XIX – начале XX веков. Осуществлено детальное описание техники производства бочек, сит, решет и разной деревянной посуды. Значительное внимание уделяется характеристике плотничества и

столярства, особенностям изготовления различного типа сельскохозяйственного инвентаря, транспорта, предметов домашнего обустройства и т. д. Отдельным аспектом нашего исследования выступает специфическая обрядность, присуща каждому из промыслов.

Ключевые слова: выдалбливание, ложкарство, бондарство, ситарство, решетарство.

The article provides an overview of basic woodworking crafts on Boykivschina in the late nineteenth – early twentieth centuries. A detailed description of the technique of production barrels, screens, sieves and other wooden ware. Comprehensive analysis of manufacturing various wooden utensils. Much attention is paid to the characteristics of carpentry and joinery, manufacturing characteristics of various types of agricultural implements, transport, house-improvement items, etc. Another aspect of our research is the specific characteristic of each of ritual crafts.

Keywords: gouge, lozhkarstvo, cooperage, sytarstvo, reshetarstvo.